

РОЛЬ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЖИТОМИРЩИНИ У ВИРОБНИЦТВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Мартинюк М. А., к.е.н., доцент

Постановка проблеми. В процесі здійснення аграрної реформи спостерігається суттєве зміщення виробництва сільськогосподарської продукції в сектор господарств населення. Вони традиційно займають домінуючу роль у виробництві сільськогосподарської продукції та забезпеченні життєдіяльності населення, що є особливо відчутним на фоні загального кризового стану сільськогосподарських підприємств. Відбувається зміна економічної природи частини особистих селянських господарств, які поступово посилюють свою орієнтацію на отримання прибутку від комерційної діяльності.

Для особистих селянських господарств характерно дотримання принципів самоокупності. Всі затрати вони покривають власними доходами, отриманими за рахунок виручки від реалізації, а приріст майна – за рахунок доходів сім'ї. Виручка залежить від того, як вигідно господарство зможе реалізувати свою продукцію. Каналами реалізації продукції можуть бути колгоспний ринок, споживча кооперація, заготівельні пункти і торгові організації, підприємства громадського харчування, приватний сектор, переробні підприємства [1].

Поряд із забезпеченням сім'ї продуктами харчування, головною метою особистих селянських господарств є отримання доходу. Об'єктивність цього критерію визначається не лише тим, що доход є метою селянина, а й тим, що без нього неможливі розвиток і функціонування господарства.

Дослідженню економічних аспектів розвитку підсобних господарств сільського населення приділялася достатньо велика увага в працях Ю.С. Баландіна, І.Ф. Баланюка, Л. М. Гутко, В.С. Дієсперова, Ф.В. Зінов'єва, З.І. Калугіної, Н.П. Макарова, М.Й. Маліка, Л.Ю. Мельника, Л.І. Михайлової, Л.В. Никифорова, Д.К. Прейгера,

П. Т. Саблука, О. В. Чаянова, Л. О. Шепотько, Г. І. Шмельова, О. М. Шпичака та інших. Але в ринкових умовах роль, значення та функції особистих господарств населення змінюються. Виходячи з нового кількісного та якісного значення особистих господарств населення, нині особливої актуальності набуває питання удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування та перспектив їх розвитку, а також визначення їх місця в майбутній моделі аграрної економіки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі особистих селянських господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження були економічні положення теорії суспільного відтворення, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку та функціонування особистих селянських господарств із застосуванням діалектичного методу пізнання, системного підходу й аналізу. Об'єктом дослідження є процес функціонування особистих господарств населення в АПК регіону.

Результати досліджень. Особисті селянські господарства забезпечують виробництво продуктів, які недоцільно або неможливо виробляти в умовах великих сільськогосподарських підприємств, що є трудомісткими, потребують значних витрат ручної праці, своєчасності та високої якості робіт, економлять витрати на будівництво нових об'єктів за рахунок використання господарських будівель селянського двору. ОСГ є важливою формою господарювання на селі, яка характеризується малими розмірами, багаточисельністю, великими обсягами виробництва сільськогосподарської продукції, пристосованістю до ринкових умов тощо.

Особисті селянські господарства виявилися однією із стабільних форм господарювання в аграрному секторі Житомирської області. В економіці Житомирщини, як і України в цілому, спостерігається тенденція зростання питомої ваги господарств населення у загальних обсягах продукції сільського господарства [2, 3, 4]. Їх частка у валовій продукції галузі, виробленій господарствами усіх категорій у 1990 р. становила 40,7%, у 1995 – 55,2, у 2000 – 71,2, у 2005 – 76,8, у 2010 р. – 72,9% (табл. 1).

Таблиця 1

Частка господарств населення Житомирської області у виробництві продукції сільського господарства, %

Види продукції	Рік					2010 р. до 1990 р., (+, -)
	1990	1995	2000	2005	2010	
Продукція сільського господарства	40,7	55,2	71,2	76,8	72,9	32,2
Продукція рослинництва	33,4	54,2	70,6	75,6	65,3	31,9
Зерно	4,2	10,2	19,0	20,8	15,1	10,9
Цукрові буряки	-	0,7	4,9	39,3	8,6	8,6
Картопля	54,2	92,5	97,2	98,3	92,2	38,0
Овочі	34,3	88,3	92,7	97,2	94,6	60,3
Плоди та ягоди	77,1	97,0	84,6	93,7	99,5	22,4
Продукція тваринництва	46,6	56,1	71,8	78,0	82,9	36,3
М'ясо (у забійній вазі)	33,4	48,3	65,7	74,7	82,7	49,3
Молоко	38,3	54,8	71,7	81,0	84,6	46,3
Яйця	71,9	79,3	85,0	66,5	81,1	9,2
Вовна	4,2	25,0	79,3	73,9	86,4	82,2

Примітка: розраховано на даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Дана форма господарювання має невисокий рівень ризику і в умовах реформування аграрного сектору виявилася більш життєздатною в порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами, в яких відбулося значне скорочення обсягів виробництва.

Високі урожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин свідчать про те, що особисті господарства громадян виявилися найбільш пристосованими до ринкових умов. Без значних капітальних вкладень вони збільшують виробництво продукції, менш залежні від здорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів. Продукція цих господарств виявилася конкурентоспроможною на внутрішньому ринку. Саме тому вони є стабілізуючою формою господарювання, що стримує спад виробництва у всіх категоріях господарств і з умов безробіття забезпечує трудову зайнятість селян.

У 2010 році селяни Житомирщини виростили 164,2 тис. тонн зернових, 1074,8 тис. тонн картоплі та 198,1 тис. тонн овочів. В господарствах населення в 2010 році утримувалось 137,6 тис. гол. великої рогатої худоби (з них 106,8 тис. голів корів), що відповідно становить 61,3% та 75,0%, 72,5% – свиней, 78,9% – овець та кіз, 90,7% – птиці. Відповідно вони забезпечують значний внесок у виробництво продукції тваринництва [2, 3, 4]. У 2010 році господарствами населення вироблено 39,4 тис. тонн м'яса (у забійній вазі) (82,6% від загального), 489,5 тис. тонн молока (84,6%), 396,7 млн. шт. яєць (81,1%) та 19,0 тонн вовни (86,4%) (таблиця 2).

Таблиця 2

**Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в
ОСГ Житомирської області**

Вид продукції	Роки					2010 р. до 1990 р., (+, -)
	1990	1995	2000	2005	2010	
Продукція галузі рослинництва, тис. т						
Зерно	57,2	112,7	137,3	156,0	164,2	107,0
Цукрові буряки	-	6,4	19,2	233,9	26,2	26,2
Картопля	553,2	782,1	1034,4	1092,1	1074,8	521,6
Овочі	51,3	179,6	180,4	197,4	198,1	146,8
Плоди та ягоди	36,3	51,5	20,4	33,1	31,4	-4,9
Продукція галузі тваринництва						
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	53,1	42,2	41,8	33,7	39,4	-13,7
Молоко, тис.т	431,0	472,1	470,3	593,0	489,5	58,5
Яйця, млн. шт.	276,6	214,5	230,1	293,3	396,7	120,1
Вовна, т	20,0	27,0	23,0	17,0	19,0	-1,0

Примітка: розраховано на даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Незважаючи на вагому роль ОСГ у виробництві валової сільськогосподарської продукції і на значну частку самозайнятих в них, ринкова інфраструктура для них практично відсутня. Надзвичайно мало використовуються можливості розвитку малого і середнього підприємництва на селі, особливо у сфері не пов'язаній із сільськогосподарським виробництвом, поряд з цим у сільськогосподарському виробництві практично відсутня мотивація працездатного населення та умов для самостійного розв'язання проблем підвищення власного добробуту.

В останні роки істотно підвищилась роль господарств населення у розв'язанні соціальних питань. Члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно. В цих господарствах працює більше половини всього населення, зайнятого у сільському господарстві.

Соціальна ефективність господарств населення зумовлена наступними чинниками: в умовах кризи і скорочення виробництва в сільгоспідприємствах господарства населення підтримали продовольчу безпеку в країні; самозайнятість в ОСГ знімає гостроту проблеми безробіття у сільській місцевості; доходи від ОСГ стали основним джерелом доходів сільських сімей.

На основі створення сприятливих економічних умов для виробництва, заготівель і

переробки сільськогосподарської продукції, придбання молодняку тварин і птиці, насіння, кормів, добрив, інших матеріалів необхідно здійснювати системні заходи щодо подальшого розвитку особистих селянських господарств, формування особистих господарств як товарного сектору виробництва.

Для цього пропонується передбачити: збільшення товарного виробництва кормів сільськогосподарськими підприємствами для потреб господарств населення, зокрема в рахунок орендної плати за земельні і майнові паї і натуральної оплати праці; сприяння наданню кредитів сільському населенню для будівництва виробничих приміщень, придбання техніки та обладнання; запровадження споживчого довгострокового кредитування; удосконалення і розширення системи міських продовольчих ринків з сучасними облаштованими торгівельними місцями та надання селянам транспортних, складських послуг. На машинобудівних підприємствах області необхідно розширювати виробництво знарядь для потреб особистих селянських господарств у необхідному асортименті за більш доступними цінами.

Аналіз роботи особистих селянських господарств Житомирщини дав нам змогу визначити шляхи подальшого розвитку та виробництва відповідних видів продукції в них. До них слід віднести:

- організація інформаційно-консультативної підтримки розвитку ОСГ, зокрема, розробка механізмів узагальнення та розповсюдження кращих наукових досягнень і передового досвіду господарювання серед населення;
- встановлення взаємовигідних економічних відносин між ОСГ та міні переробними підприємствами, шляхом введення централізованої закупівлі тварин безпосередньо у громадян, запровадження розрахунків з громадянами за їх бажанням, переробленою продукцією і грішми;
- встановлення взаємовигідних економічних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами по виробництву комбікормів;
- зміцнення прав земельної власності сільського населення, створення екологічно безпечного землеробства, розширення сфери виробництва та удосконалення технології виробництва продукції тваринництва і рослинництва;
- удосконалення нормативно-правової бази в напрямку підвищення соціального і правового статусу ОСГ, поширення на їх власників заходів державної і суспільної підтримки.

Реалізація вказаних заходів дасть можливість забезпечити організаційні та економічні умови розвитку ОСГ, що сприятиме вирішенню продовольчої проблеми, збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечить підвищення реальних заходів сільського населення.

Таким чином, з метою підвищення ефективності виробництва у цій формі господарювання необхідно:

- збільшувати площі їх землекористування за рахунок резервного фонду, земель запасу, земельних часток (паїв) та оренди земель;
- забезпечити земельними ділянками громадян, які працюють у соціальній сфері села і на яких не поширюється паювання земель у сільськогосподарському виробництві;
- створювати у сільській місцевості згідно з Указом Президента України від 6 червня 2000 р. мережу пунктів заготівлі сільськогосподарської продукції, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, кредитних спілок з метою забезпечення товаровиробників матеріально-технічними ресурсами, збільшення переробки та реалізації виробленої продукції;
- організувати постачання населенню сортового насіння, садивного матеріалу, молодняку худоби та птиці, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, садово-городнього інвентарю;
- організувати технологічне і технічне забезпечення виконання необхідних сільськогосподарських робіт, транспортне та сервісне обслуговування;

- організувати виробництво надійних і недорогих міні-техніки та технологічного обладнання для механізації трудомістких робіт у рослинництві і тваринництві;
- збільшувати поголів'я худоби і птиці;
- організовувати громадські сінокоси і пасовища;
- забезпечити ветеринарне обслуговування, підвищення рівня племінної справи, організацію штучного осіменіння тварин.

За таких умов господарства громадян можуть обробляти до 25% сільськогосподарських угідь і без значних капітальних вкладень забезпечувати себе продуктами харчування, реалізуючи при цьому лишки на ринках.

Висновки. В розвитку господарств населення спостерігаються стійкі тенденції до зростання, збільшення кількості землевласників і землекористувачів, розширення розмірів земельних ділянок, збільшення поголів'я худоби, зростання виробництва валової аграрної продукції та її частки в загальному виробництві продукції сільського господарства. Розвиток високотоварних підсобних господарств населення повинен базуватися на інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та вкладання в нього капіталу.

Використані джерела інформації

1. Довбиш Г. В. Особисті селянські господарства населення у ринковій економіці // Збірник тез доповідей учасників «тижня науки» в Гуманітарному університеті «ЗІДМУ». В 3 т. – Т. 2. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003. С. 90-91.
2. Сільське господарство Житомирської області. /Стат. збірник за 2000-2010 роки. / За ред. Пашинської Г. А. – 545 с.
3. Житомирщина у цифрах 2006-2010. / Короткий статистичний довідник. / За ред. Пашинської Г.А. – Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області. 2007-2011.- 148 с.
4. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Житомирської області 2006-2010 // Статистичний збірник / За ред. Пашинської Г.А., –118 с.